

ویراست نهایی | سال ۱۴۰۲

پروژه روابط راهبردی ایران و ترکیه

روابط ترکیه و آسیای مرکزی؛ ملاحظات و بایسته‌های جمهوری اسلامی ایران

ترکیه، شریکی راهبردی و با هویتی نزدیک در رقابت با چین و روسیه

شبکه تحلیلگران رصدخانه اندیشکده‌ها

رصد خانه اندیشکده ها

عنوان: روابط ترکیه و آسیای مرکزی؛ ملاحظات و بایسته‌های جمهوری اسلامی ایران

نویسنده: شبکه تحلیلگران رصدخانه اندیشکده‌ها

ناظر طرح: مرکز همکاری های ریاست جمهوری

طرح جلد و صفحه آرای: علی حکیمی

نوبت چاپ: اول – تابستان ۱۴۰۲

همه حقوق این اثر برای رصدخانه اندیشکده ها کشور محفوظ است.

در صورت تخلف ، پیگرد قانونی دارد.

نشانی : تهران ، چهار راه ولیعصر ، قبل از برادران مظفر ، پ ۹۰۷

سندوق پستی : ۱۴۱۶۹۳۵۹۵۱ تلفن : ۰۶۴۴ ۰۲۱ ۶۶۹۸ www.rasadkhone.ir

فهرست

۴ خلاصه مدیریتی
۶ تناظر هویتی-فرهنگی
۸ جاه طلبی سیاسی بین المللی
۹ سیاست راهبردی اوراسیایی
۱۱ همگرایی مذهبی
۱۲ رویکرد اقتصادی
۱۵ بخش دوم: حوزه های کلیدی روابط اقتصادی
۱۵ انرژی
۱۸ ترانزیت
۲۰ حوزه تسلیحات
۲۲ مواد خام و بازارهای مصرفی
۲۴ مهاجرت و گردشگری
۲۷ بخش سوم: موانع و محدودیت ها
۲۷ رویکردهای درون گرایانه هویتی
۲۷ عدم پیوستگی جغرافیایی
۲۸ هژمونی چین و روسیه
۲۹ حضور تاجیکان
۲۹ محافظه کاری مضاعف در سیاست خارجی
۳۰ فعالیت جریان گولن
۳۱ بخش چهارم: ملاحظات و بایسته های جمهوری اسلامی ایران
۳۱ جهت های راهبردی رفتاری
۳۳ ملاحظات
۳۶ بایسته های اجرایی پیشنهادی
۴۲ منابع

خلاصه مدیریتی

روابط ترکیه و آسیای مرکزی به دلیل تناظر هویتی-فرهنگی دو طرف، جاه‌طلبی‌های سیاسی و بین‌المللی ترکیه، سیاست راهبردی اورا سیایی آنکارا، همگرایی مذهبی با اتکا به اسلام سنی حنفی صوفی مسلک و جذابیت‌های اقتصادی به‌طور محسوسی گسترش یافته است. برون‌داد این موضوع تبدیل شدن ترکیه به یکی از مهم‌ترین شرکای اقتصادی و سیاسی آسیای مرکزی بعد از چین، روسیه، ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا بوده است. در حوزه اقتصادی ترکیه به‌طور ویژه بر حوزه انرژی (بهره‌مندی از منابع گاز آسیای مرکزی و انتقال نفت این کشورها)، ترانزیت (توسعه کریدور میانی برای دور زدن روسیه و ارائه دسترسی مستقیم چین به اروپا)، همکاری‌های نظامی و فنی (موازنه با روسیه و چین در فروش تسلیحات و به‌ویژه پهپادی و دریایی)، روابط نامتقارن تجاری (واردات مواد خام و صادرات محصولات فرآوری شده به بازارهای مصرفی منطقه) و مهاجرت و گرد شگری (به‌طور ویژه جذب مهاجرین کاری آسیای مرکزی برای کاهش وابستگی این کشورها به روسیه) متمرکز بوده است. این فرایندها تعاملات اقتصادی ترکیه و آسیای مرکزی را فراتر از مبادلات تجاری، در سطح پیوندهای ژئواکونومیک توسعه داده است.

با این وجود این فرایند با موانع و محدودیت‌های قابل توجهی نیز مواجه بوده است. از جمله مهم‌ترین موانع و محدودیت‌های توسعه روابط ترکیه و آسیای مرکزی می‌توان به رویکردهای درون‌گرایانه هویتی (تمایز جدی هویت قزاقی، قرقیزی، ترکمنی و ازبکی از هویت ترکی)، عدم پیوستگی جغرافیایی (وابستگی ترکیه به دو رقیب جدی خود ایران و روسیه برای دسترسی به آسیای مرکزی)، هژمونی چین و روسیه (فقدان منابع کافی برای رقابت با این دو کشور)، حضور تاجیکان (مانع جدی در شکل‌گیری همگرایی ترکی در منطقه)، محافظه‌کاری مضاعف در سیاست خارجی کشورهای منطقه (تضاد این رویکرد با راهبرد تنش‌زایی ترکیه) و فعالیت جریان گولن (به‌ویژه بعد از کودتای نافرجام سال ۲۰۱۶) اشاره کرد. این موانع تاکنون اجازه بالفعل شدن بخش مهمی از ظرفیت‌های ترکیه را نداده‌اند. همین موانع نیز مزیت مهمی برای رقبای ترکیه در منطقه بوده است.

در این شرایط جمهوری اسلامی ایران برای توسعه تعاملات خود با آسیای مرکزی با نگاه به نقش و جایگاه ترکیه می‌بایست در جهت‌گیری رفتاری راهبردی خود گذار از خاورمیانه‌سویان سیاست خارجی، تحریک

موانع و محدودیت‌های ترکیه، ارائه آلترناتیوهای کارکردی و گذار از موازنه کارکردی به موازنه ژئوپلیتیکی را در دستور کار قرار دهد. در این میان باید برخی ملاحظات را مدنظر قرار دهد. ایران می‌بایست خود را بازیگری نوظهور در اوراسیا و راه از رویکردهای روسیه و چین بداند، به‌طور ویژه به تصویرسازی توجه کند، به فرصت‌های همکاری با ترکیه در عین رقابت نگاه راهبردی داشته باشد، و به‌جای مقابله با برخی ایده‌ها و ایجاد دافعه ناشی از آن، به‌طور اجتناب‌ناپذیر واقعیت‌های جدید منطقه را پذیرفته و تلاش‌های خود را در یک راهبرد عملگرایانه بر محدودسازی ظرفیت آن‌ها متمرکز سازد.

در این چارچوب بایسته‌های اجرایی پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران با تمرکز بر حوزه اقتصادی عبارت‌اند از: توسعه اطلس حوزه‌های مکمل اقتصادی برای جبران خلأ شناختی بخش خصوصی دو طرف، توسعه فعالیت شرکت‌های مدیریت صادرات متمرکز بر آسیای مرکزی از طریق مشوق‌های مختلف، کاهش هزینه‌های ترانسپورت، تمرکز بر به‌روزرسانی و توسعه موافقت‌نامه‌های گمرکی، برطرف کردن مشکلات لجستیک کریدور ریلی شرق خزر، استفاده از فرصت غیبت کوتاه شرکت‌های ترک در صنعت بزرگ ساختمان‌سازی آسیای مرکزی به دلیل زلزله اخیر، توسعه بازار کشتی‌رانی در خزر و پیشگیری از حضور شرکت‌های کشتی‌سازی خارجی، احیاء سوآپ نفت با قزاقستان، تقویت سوآپ گاز با ترکمنستان و تمرکز بر وضعیت حقوقی خزر برای محدودسازی ظرفیت خط لوله ترانس خزر، تشکیل کنسرسیوم‌های مشترک با کشورهای آسیای مرکزی برای واردات و صادرات محصولات استراتژیک از مبدأها و به مقاصد ثالث، توسعه کریدور ریلی ترانس افغان در مسیر ترمذ- مزار شریف- هرات- خواف با هدف ارائه آلترناتیوی مهم برای محدودیت‌های ترکمنستان و کریدور راه لاجورد، و تقویت زیرساخت‌های مرتبط به کریدور بین‌المللی شمال-جنوب با تمرکز بر آسیای مرکزی (در کنار روسیه و اروپا) با محرکه نقش‌آفرینی هند در تعاملات اخیر با آسیای مرکزی.